

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra filosofie a religionistiky

Bakalářská práce

TEORIE SPOLEČNÉ PŘIROZENOSTI A UNIVERZÁLIÍ VE SPISE
TOMÁŠE AKVINSKÉHO „DE ENTE ET ESSENTIA“

Vedoucí práce: Mgr. Daniel Heider, Ph.D

Autor práce: Markéta Buzková

Studijní obor: Humanistika - prezenční

Ročník: čtvrtý

2012

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 16.4.2012

.....

podpis

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Mgr. Danielu Heiderovi, Ph.D, za cenné rady,
připomínky a metodické vedení práce.

OBSAH

ÚVOD.....	5
1 Myšlenkový základ teorie esence a obecnin	8
1.1 Pojmy obecné a obecnost.....	9
1.2 Pojem jsoucná	11
1.2.1 Kategorie.....	11
1.2.2 Problematika pojmu podstaty	12
1.3 Hylemorfismus.....	13
1.4 Avicennova koncepce metafyziky	14
1.4.1 Látka a forma z pohledu Avicenny	14
1.4.2 Teorie esence	15
2 Tomášova teorie společné přirozenosti	17
2.1 Pojetí esence u Tomáše Akvinského	18
2.1 Materiální a nemateriální substance	19
2.1.1 Problematika pojmu látky a formy	19
2.2 Rod, druh a diference.....	21
2.3 Distinkce a teorie identitní predikace	23
2.4 Metafyzická struktura společné přirozenosti	24
2.5 Esence uvažovaná absolutně.....	27
2.6 Esence a existence	28
2.6.1 Trojí způsob existence bytnosti	28
2.7 Bytí a esence v akcidentech	30
ZÁVĚR	32
SEZNAM LITERATURY.....	34
ABSTRAKT	36

ÚVOD

Pátrání po podstatě věcí se v našem světě vyskytuje od nepaměti. Dotýká se různých filosofických systémů i pomyslného laického diskursu. Základní otázkou zůstává, zda existuje něco, co je společné všem věcem. S touto problematikou jsem se blíže seznámila především na přednáškách z metafyziky. Nejvíce mě zaujala teorie Tomáše Akvinského. Jeho syntéza koncepcí předchozích autorů na mě i přes svá úskalí velice silně zapůsobila.

Tématem práce je teorie společné přirozenosti a univerzálií ve spise Tomáše Akvinského „De ente et essentia“. Hlavním cílem práce je představení myšlenkového základu, na němž Tomáš vystavěl teorii společné přirozenosti s přihlédnutím k vývoji obecnin“. Primárně je výklad založen na pojednání Tomáše Akvinského „De ente et essentia“,¹ dále jsou ke zpracování tématu využity materiály a články uvedené v použité literatuře.

Na úvod si položíme základní otázky: „Z jakého myšlenkového základu Tomáš vychází?“ „Vůči komu se Tomáš vymezuje?“ „Co obsahuje teorie univerzálií a ‚společné přirozenosti‘ u Tomáše Akvinského?“

Abychom zjistili, zda dokážeme odpovědět na stanovené otázky, vydáme se společně po stopách, které dovedly Tomáše k formulaci teorie společné přirozenosti a obecnin. Není však možné zahrnout do výkladu všechny myslitele, kteří měli vliv na utváření této teorie, a proto si uvedeme jen ty, jež jsou z našeho úhlu pohledu podstatní.

Počátek uvažování o „podstatě“ můžeme pozorovat již u předsokratiků. Poté přichází Sokrates se svým učením o „pojmech“, na které navázal Platón a vytvořil ze Sokratova učení ucelený filosofický systém. Platónův žák Aristoteles polemizuje s tímto filosofickým systémem ve vědeckém diskursu v rámci logiky a metafyziky.

Aristoteles ze Stageiry byl ve středověku nazýván „Filosofem“. Témata jeho spisů se stala předmětem mnoha diskusí zejména díky „sporu o univerzálie“, jednomu z témat středověké filosofie. Je nutné uvědomit si rozdíly v chápání světa v antice, ve středověku a dnes a mít je na zřeteli právě ve chvíli, kdy se snažíme zaujmout postoj k jednotlivým přístupům antických i středověkých filosofů. Aristotelovo dílo bylo do Evropy výrazněji rozšířeno až ve 12. a 13. století především díky arabským

¹ V této práci je použit překlad spisu Tomáše Akvinského De ente et essentia od Stanislava Sousedíka, který byl vydán pod názvem „Jsoucno a bytí“. V rámci citací je zachováno Sousedíkovo rozdělení tohoto spisu, vždy je však uvedena i strana pro snadnější dohledání.

překladatelům, jako byli například Avicenna nebo Averroa. O Averroovi budeme mluvit v souvislosti s pojetím substanciální formy jako esence, vůči kterému se Tomáš vymezuje.

Důležitým překladatelem Aristotelových děl pro nás bude bezpochyby Avicenna, který přeložil mimo jiné i *Metafyziku*. Pro ilustraci si můžeme uvést, že ji dokázal vyložit až na základě komentáře al-Farábího, což možná zapříčiňuje i určitý platónský posun, který udělal Avicenna ve výkladu aristotelských myšlenek.²

Tomáš Akvinský, jehož život se datuje od roku 1224 až do roku 1278, v zásadě čerpá z Avicennovy reinterpretace Aristotelových myšlenek. Tak posunuje aristotelskou nauku blíže středověkému chápání světa. Jeho dílo si získalo řadu následovníků i odpůrců. Bez ohledu na to je Tomáš považován za významného představitele středověké scholastiky a jeho dílo je jedním z hlavních pilířů této práce.

Práce je rozdělena do dvou částí. V první části si představíme myšlenkový základ teorie esence a obecnin. Vyjádříme se ke sporu o univerzálie, který jde ruku v ruce s naším tématem. V této souvislosti si představíme pojmy obecné a obecnost. Vysvětlíme si, co se skrývá pod pojmem druhá intence, abychom viděli rozdíl mezi metafyzickým a logickým pohledem na tuto problematiku.

Výchozím bodem našeho hledání teorie společné přirozenosti je jsoucnost. V rámci jsoucnosti budeme mluvit o pojmu podstaty a o kategoriích. Důležité pro nás bude zejména pojetí kategorie substance a kvantity. S pojmem jsoucnosti souvisí i pojem podstaty. Zde si ukážeme rozmanitost, s jakou Aristoteles pojem podstaty používal. Poté se dostaneme k principu hylemorfismu, protože pojmy jako látka a forma jsou pro nás naprosto klíčovými, především v otázce esence a individuace. K myšlenkovému základu, ze kterého budeme vycházet, patří také Avicennovo pojetí esence. Avicenna uvažuje esenci dvěma způsoby: „absolutně“ a „co do bytí“.

Druhá kapitola bude věnována teorii společné přirozenosti a obecnin u Tomáše Akvinského. Na začátku si nastíníme určitou složitost vnímání pojmu společné přirozenosti. Vyložíme si základní pojmy, které Tomáš používá k označení slova bytnost: „esence“, „přirozenost“, „cost“ a „forma“. Ukážeme si rozdíl v pojetí materiálních a nemateriálních substancí a vysvětlíme si, co u nich zakládá esenci. Poté se zaměříme na materiální substance a to hlavně na komplikovanost vztahu látky a formy. Dále budeme mluvit o polemice Tomáše Akvinského s Averroem, která

² DE LIBERA, A. *Středověká filosofie, Dějiny filosofie*, svazek 5, OIKOYMENH, Praha 2001, str. 124

se týká ztotožnění esence a substanciální formy. Zde si vysvětlíme, jakým způsobem nahlížel Tomáš látku jako princip individuace. Na to navážeme kapitolou, která se bude věnovat obecninám ve vztahu k esenci, tedy rodu, druhu a diferenci. Také si vysvětlíme, co jsou to distinkce, které byly ve scholastice používány. Poté přejdeme k metafyzické struktuře esence, která souvisí s teorií identitní predikace. Budeme hovořit o esenci uvažované absolutně. Poté si rozdělíme esenci „uvažovanou co do bytí“, na esenci vyskytující se v individuích a v intelektu. Nakonec zmíníme, jak uvažoval Tomáš esenci a obecniny v akcidentech, aby naše představa uvažování esenci a obecninách byla úplná.

1 Myšlenkový základ teorie esence a obecnin

Vnější realitu se snažíme konceptualizovat svou myslí. Vytváříme si určité koncepce a teorie o světě kolem nás. Můžeme se ptát, zda existuje něco jako „cost“ věcí? Když se díváme okolo sebe na běžné věci, které podle Aristotela poznáváme svými smysly a rozumem, toužíme po tom, abychom je poznali opravdu, tak jak skutečně jsou.³ Vidíme například dva stoly, ale jak je poznáme a odlišíme od sebe? Uvědomujeme si jejich numerickou odlišnost, ale i to, že mají něco společného, řekněme určitou stolovitost. Na stůl můžeme pohlížet jako na jednotlivinu.⁴ Jednotlivina je něco, co má principy identity. To znamená, že ji identifikujeme jako jednotlivinu, a pokud ji uvidíme znovu v jiné situaci, jsme schopni ji rozpoznat jako danou jednotlivinu.⁵ Jednotliviny se dávají do opozice s vlastnostmi, které exemplifikují. Jednotliviny se nikdy o ničem nevypovídají a mají kritéria identity. Vlastnosti se odlišují od jednotlivin tím, že je můžeme vypovídat o mnohých odlišných věcech, protože nemají kritéria identity.⁶ Je tedy otázka, zda existují jejich vlastnosti, které jsou tedy v určitém ohledu obecné.

Spor o univerzálie se rozhořel na základě Porfyriova komentáře k Aristotelovým Kategoriím. Představíme různé teorie obecnin, které lze seřadit do škály podle toho, jakou míru reálnosti přiznávají obecnému pojmu. Ultrarealismus sdílí názor, že reálně existují obecné ideje, na kterých je možno participovat. Dalším směrem je umírněný realismus, který je důležitý, protože se k němu dají přiřadit Tomáš Akvinský a Aristoteles. V zásadě se dá říci, že jde o rozlišení přirozenosti jako takové a intence či podmínky připisované této přirozenosti, totiž intence univerzality.⁷ Ve stručnosti si uvedeme druhý postoj v tzv. „sporu o univerzálie“, aby náš pohled na danou problematiku nebyl jen jednostranný. Jedná se o nominalismus, což je teorie, která reaguje na výše uvedené stanovisko realismu a staví se do opozice odmítnutím jakýchkoli metafyzických základů jednotlivin i reality jako takové.⁸ U nominalismu lze mluvit o dvou přístupech. První je možné označit jako krajní nominalismus. Ten připouští pouze obecná slova, kterým neodpovídá žádný obecný pojem ale pouze soubor individuí těmito slovy označený. Jako zástupce si můžeme uvést např. T. Hobbese. Jako druhý přístup si uvedeme konceptualismus, v němž jsou obecné

³ Srov. ARISTOTELÉS. *Metafyzika*. 2. vyd. Petr Rezek, Praha 2003. V 980a 21-25

⁴ Srov. CARR, B. *Úvod do metafyziky*. IRIS, Bratislava 2004. str. 46

⁵ Srov. Tamtéž, str. 46

⁶ Srov. Tamtéž, str. 49

⁷ GREDD, J.: *Základy aristotelsko-tomistické filosofie*, Krystal, Praha, 2009. str. 78

⁸ Srov. DVOŘÁK, P., NOVÁK, L., *Úvod do logiky aristotelské tradice*, České Budějovice 2007. str. 90

pojmy považovány za rozumový konstrukt, který nemá žádný základ v realitě. Pro ilustraci zmíníme jako zástupce V. Ockhama⁹. Mluvili jsme o obecnosti a obecných pojmech, v následující kapitole se dozvíme, co to vlastně obecné pojmy jsou.

1.1 Pojmy obecné a obecnost

Nyní si vysvětlíme, co znamená slovo pojem, protože pojem je základním stavebním kamenem logiky jako takové. Pojem abstrahuje něco ze skutečnosti, ale jakou část této abstrakce uchopíme, už závisí z velké části na poznávajícím subjektu. Pojem je elementární myšlenkový znak.¹⁰ Z logického hlediska je nauka o pojmu poměrně obsáhlá, proto zde zmíníme opravdu jen něco málo, co je nutné pro pochopení další problematiky, a nebudeme se pouštět do detailního výkladu.¹¹ Od pojmu jako takového přejdeme k pojmu obecného.

Obecné (universale) je něco, co má vztah k mnohým. Aristoteles v Druhých Analytikách uvádí, že: „*Obecným pak nazývám to, co platí, o „každém“ a to „o sobě“ a „jako takové“.* Je tedy zřejmé, že všechno, co je obecné, náleží věcem nutně.“¹²

Můžeme o něm uvažovat dvojím způsobem. A to, jak je v rozumu nebo podle teorie identitní predikace, ve které musí být objektivní pojem v nějakém smyslu totožný s individuem. Je to tedy přirozenost, která je sdílena v mnohých, je s nimi identická a o nich predikovatelná. Tomáš uvádí, že „*k pojmu obecného náleží jednota a společnost.*“¹³ To je možné myslet pouze ve smyslu určitých případků, protože přirozenost sama o sobě není ani jedna ani mnohá. Je třeba rozlišovat mezi významy obecného pojmu:

- *znak* (universale in significando – obecné co do označování)
- *obraz* (universale in repraesentando – obecné co do zpřítomňování)
- *příčina* (universale in causando – obecné co do kauzálního působení)
- *obecné co do vypovídání* (universale in predicando)
- *obecné co do bytí* (universale in essendo – něco, co se vztahuje k mnohým jako v nich zmnožené)¹⁴

⁹ GREDT, J.: *Základy aristotelsko-tomistické filosofie*, Krystal, Praha, 2009, str. 78

¹⁰ HIRSCHBERGER, J.: *Malé dějiny filosofie*, 1vyd. 1961 str. 19

¹¹ Problematika pojmu a obecnin je důkladně rozložena např. v knize DVOŘÁK, P., NOVÁK, L., *Úvod do logiky aristotelské tradice*, České Budějovice 2007 str. 38-93

¹² ARISTOTELÉS. Druhé analytiky, 1.vyd. ČSAV Praha 1962, 73b 29nn

¹³ SOUSEDÍK, S. *Jsoucnost a bytí*. Křesťanská akademie, Praha 1992, In.De ente.; 3,46, str. 83

¹⁴ GREDT, J.: *Základy aristotelsko-tomistické filosofie*, Krystal, Praha, 2009, str. 77-78

V rámci tohoto výčtu je pro nás klíčový pojem „obecné, co do bytí“, proto si o něm řekneme něco více. Jde o jednu přirozenost, která je sdílena v mnohých a je s nimi identická a o nich predikovatelná. Tato definice vyjadřuje vše, co patří k obecnému. Jedná se o subjekt, jemuž lze přidělit vztah obecnosti.

Rozlišuje se trojí obecné, co do bytí: a) „*obecné jako subjekt obecnosti*“ (universale materiale) tedy „natura“, kterou lze pojmut a označit jako obecnou; b) „*obecné jako základ obecnosti*“ (universale fundamentale) se dá označit, jako abstraktní „natura“, která je jedna jednotou abstraktnosti, je abstrahovaná od svých podřazených a tím je uzpůsobená k tomu, aby k nim byla zpětně vztažena; c) „*obecné jako takové*“ (universale formale), chápané relativně právě jako ono zpětné vztažení abstrahované přirozenosti k jejím podřazeným. Nás bude zajímat obecné, které je základem obecnosti, tj. abstraktní obecnost, které se také jinak říká „*obecné metafyzické*“ (universale metaphysicum), protože metafyziku zajímají hlavně „natury“.¹⁵

Tato myšlenková úvaha nás zavádí k pojmu „natura“ (přirozenost), který pro nás bude znamenat onu společnou složku existující v individuích i v rozumu. Pojem přirozenosti je hlavním tématem práce, a proto mu je věnována samostatná kapitola. Z tohoto důvodu si zde uvedeme významy daného slova a zjistíme, že v určitém kontextu se dá pojem „natura“ zaměnit nejen za pojem bytnosti ale také za pojmy jako jsou přirozenost, esence, „*cost*“.¹⁶ Aristoteles tyto pojmy sice používal, ale termín „společná přirozenost“ ve smyslu v jakém o něm budeme mluvit v rámci Tomášovi teorie, nikdy přímo nedefinoval. V pojmu přirozenosti je možno několik pohledů např. logický nebo metafyzický.

Logická linie zkoumá spíše vztahy, nežli přirozenost samotnou.¹⁷ K této linii se z předchozího výčtu vztahuje „obecné jako subjekt obecnosti“ (universale materiale). Obecné pojmy rozdělujeme v rámci metafyziky do různých stupňů bytí: rody, druhové pojmy a difference. Logika pojednává o druhých intencích a o tom, nakolik mají základ v prvních intencích. Pojmy „druhé intence“ se vypovídají o objektivních pojmech věcí.

Obecnost je tedy druhá intence, což znamená pomyslný vztah obecnosti, jenž se přiděluje subjektu a kterým se abstraktně myšlená přirozenost vztahuje k mnohým. Základem tohoto vztahu je stav abstraktnosti, což je přirozenost oddělená od rozdílů.¹⁸

¹⁵ Srov. Tamtéž, GREDT, J., 2009, str. 79

¹⁶ SOUSEDÍK, S. *Jsoucno a bytí*. Křesťanská akademie, Praha 1992, str. 39

¹⁷ DVOŘÁK, P., NOVÁK, L., *Úvod do logiky aristoteléské tradice*, České Budějovice 2007, str. 68

¹⁸ GREDT, J.: *Základy aristotelésko-tomistické filosofie*, Krystal, Praha, 2009, str. 79

Obecnost není součástí pojmového obsahu esence, ale odpovídá schopnosti esence poznané intelektem reprezentovat esence realizované v jednotlivinách.¹⁹

1.2 Pojem jsoucna

Po vymezení toho co si můžeme představit pod pojmem obecný. Přejdeme k aristotelskému pojmu jsoucna. Vysvětlíme si pojem jsoucna (to on) jako jeden ze základních pojmů, ze kterých Tomáš vychází, protože jak sám říká, postupuje ve své argumentaci od toho složitějšího k tomu jednoduššímu.

Jsoucno se může podle Aristotela vypovídat mnoha způsoby např. „mimotoň“ tj. „ve smyslu případku“ nebo „samo o sobě“, ve smyslu kategorií.²⁰ Dále Aristoteles jsoucno v určitém smyslu ztotožňuje s podstatou. Přesněji řečeno v páté knize a sedmé knize Metafyziky mluví o jsoucnu jako o podstatě. „*Neboť znamená, co je (ti esti) a toto zde (tode ti).*“²¹

Podle Tomáše Akvinského lze jsoucnem nazvat vše, o čem je možno utvořit kladný výrok, proto pokud budeme mluvit o jsoucnu, bude to jsoucno uvažované samo o sobě.²²

1.2.1 Kategorie

Kategorie jsou Aristotelův raný spis, který předcházela Metafyzice. Někdy Aristoteles není považován za autora²³. Interpretace podstaty se v kategoriích a pozdější Metafyzice liší. V Metafyzice je koncipována teorie hylemorfismu, což znamená určitý posun vůči dřívějšímu spisu.

Ontologický podklad kategorií se nejnápadněji projevuje v pojetí podstaty. O kategoriích jako takových budeme uvažovat jako o různých typech predikátů, vyskytujících se v subjekt-predikátových soudech. To ovšem neznamená, že to jsou jazykové entity.²⁴ Kategorii substance se připisuje samotná existence a tím je nositelkou všech ostatních kategorií. Z tohoto hlediska se dají kategorie rozdělit na substanci a její akcidenty.

¹⁹ NĚMEC, V. *Tomášovo pojetí esence v De ente et essentia a jeho zdroje*. Studia Neoaristotelica, časopis pro analytickou scholastiku, TF JČU, 1/2011, str.49

²⁰ ARISTOTELÉS. *Metafyzika*. 2. vyd. Petr Rezek, Praha 2003, V 1017a 10-25

²¹ Tamtéž, VII 1028a 30-20

²² SOUSEDÍK, S. *Jsoucno a bytí*. Křesťanská akademie, Praha 1992, De ente. 1,9, str. 71

²³ GRAESER, A.: *Řecká filosofie klasického období, Dějiny filosofie*, svazek 1, OIKOYMENH, Praha 2000. str. 282.

²⁴ NĚMEC, V. *Tomášovo pojetí esence v De ente et essentia a jeho zdroje*. Studia Neoaristotelica, časopis pro analytickou scholastiku, TF JČU, 1/2011, str. 42

Nejprve si povíme něco o pojmu první a druhé substance, který se vyskytuje v Aristotelových Kategoriích. Za první substanci považuje Aristoteles: „*to co se nevyovídá o žádném podmětu ani v něm není přítomno, ale naopak je podnětem všemu ostatnímu, a všechno ostatní se o něm vyovídá nebo v nich jest.*“²⁵ Druhou substanci oproti tomu definuje jako: „*druhé tvary, v nichž jsou zahrnuty podstaty ve smyslu, tyto druhy i jejich rody. Např. jednotlivý člověk určitý je zahrnut v druhu člověk, rodem druhu je živočich.*“²⁶

Dalšími kategoriemi, které se přidávají ke kategorii substance, jsou: kvantita, vztah, kvalita, činnost, trpnost, čas, místo, habitus. Ačkoliv jsme na tomto místě zmínili všechny druhy kategorií, budeme se později věnovat pouze některým. Pro nás je podstatná především kategorie substance a také kvantita, o které budeme mluvit v souvislosti s Tomášovou poznamenanou látkou.

1.2.2 Problematika pojmu podstaty

Shrňme a rozšíříme si, co vše už víme o podstatě. O podstatě už jsme mluvili v rámci jsoucna, avšak jsoucno není jediným příkladem podstaty, který Aristoteles uvádí. Podstatou nazývá také to, co je příčinou bytí a je obsaženo v tom, co se nevyovídá o podmětu. Podmět je považován za podstatu. Vyovídá se dvěma způsoby, jako „toto zde“ (tode ti), jehož části jsou obsaženy v podstatách a označují jednotlivinu; oddělili se od celku, celek zaniká. Nebo uvažuje podstatu na způsob látky, kterou rozlišuje mezi látkou „obecně pojatou“ a „poslední látkou“, což přebírá Tomáš v návaznosti na Avicenu „označenou látku“ jako poznamenanou a nepoznamenanou látku ve smyslu látky (tode ti).²⁷

Podstatou věci je také „bytnost“ (to ti én einai), jejíž výměr tvoří pojem a která je samotným bytím každé věci, což podle Aristotela znamená, že umožňuje univerzální poznání a je v určitém ohledu ztotožněna se substanciální formou.²⁸ Určitým způsobem se do podstaty dá zařadit i obecné, záleží ale na tom, z jakého hlediska věc pozorujeme. Pojem podstaty však není tak jednoznačně definovatelný jak by se zdálo z přechodných příkladů. Je totiž sporné, co Aristoteles do podstaty vlastně řadil.²⁹

²⁵ ARISTOTELÉS: Kategorie, 1. vyd. Organon VI, ČSAV Praha 1958, str. 35

²⁶ Tamtéž, Kategorie, Praha 1958, str. 36

²⁷ Srov. ARISTOTELÉS. *Metafyzika*. 2. vyd. Petr Rezek, Praha 2003. VII, 1028a 10-35

²⁸ Srov. NĚMEC, V. *Tomášovo pojetí esence v De ente et essentia a jeho zdroje*. Studia Neoaristotelica, časopis pro analytickou scholastiku, TF JČU, 1/2011, str. 62-64

²⁹ Srov. ARISTOTELÉS. *Metafyzika*. 2. vyd. Petr Rezek, Praha 2003. VII, 1039a 35-39

V Kategoriích existuje interpretace, že jedno a jsoucno přísluší všem kategoriím, což ovšem ne tak úplně koresponduje s některými pasážemi v *Metafyzice*, protože kdyby jsoucí bylo bráno za podstatu, pak by muselo být podstatou všechno, vzhledem k tomu, že jsoucnost lze vypovídat o všem. Vedle pojmu „úsiá“ (substance) je pojem podstaty označen spojením „ti esti“ (to co), jenž je ve významu ryze ontologické podstaty „to ti én enai“ (bytnost).³⁰ Na tomto příkladu můžeme vidět, jak složité je dobrat se významu slova bytnost nebo „cost“ právě u Aristotela. Považuji však za nutné už v úvodu zdůraznit, že teorie společné přirozenosti není Aristotelem nikde formulována a jedná se tudíž o určitou modifikaci.

1.3 Hylemorfismus

Pojmy jako látka a forma jsou pro nás důležité, abychom pochopili Tomášův přístup k výkladu světa, protože toto Aristotelské učení bylo ve středověku velmi rozšířeno. Jeho koncepce se nazývá „hylemorfismus“, skládá se ze dvou pojmů: látky, což je řecky „hylé“ a formy, tedy „morfé“. Tyto pojmy využíval Aristoteles k výkladu změny. Pro tento výklad světa je velmi podstatný rozdíl mezi malou a velkou změnou, tedy mezi změnou akcidentální a substanciální.

Jsoucno si můžeme tedy rozdělit na substance a akcidenty. Akcidentem může být vše, vlivem čeho se konkrétní substance může nějak přeměňovat a je považován za akt.

Substance je složka věci, která je schopna přijímat nějaké určení, jež je mimo rámec toho, čím je ona sama. Je považována za pasivní potenci. Skládá se z první látky a substanciální formy, které se k sobě mají stejně jako substance a akcident, ale s tím rozdílem, že první látka je zcela čistou potenci, protože není vymezená žádným aktem.

První látka nemá samostatnou existenci, je pouze v rámci substance, avšak považuje se za reálně existující. Má vztah k substanciální formě jako potence k aktu. Substanciální forma je složka, díky které z první látky vzniká substance určitého druhu. Můžeme tedy mluvit o prvním aktu, jenž vymezuje první látku a který v každé substanci může být pouze jeden. Všechny ostatní akty nazýváme akcidenty. Tento moment, kdy se dostáváme k nastínění první látky a substanciální formy, je poměrně podstatnou částí pro další vývoj přístupu k esenci. Podle Aristotela první látka a substanciální forma jsou schopny samostatné existence pouze dohromady jako substance.³¹

³⁰ ARISTOTELÉS: *Kategorie*, 1.vyd. Organon VI, ČSAV Praha 1958, str. 24-25

³¹ Srov. SOUSEDÍK, S. *Jsoucno a bytí*. Křesťanská akademie, Praha 1992. De ente.; 2,11-13, str.71

Tomáš tuto nauku dále posouvá na základě pojmu druhé substance. Uvažuje o existenci substance o sobě, která podle něj je substance potence, jež může být i nebýt. A tak přidává Tomáš aristotelské substanci akt bytí: „*Vše pak, co přijímá něco od jiného, je vůči tomu v potenci; a to co je v něm přijato, je jeho akt, tudíž musí být i „cost“ či forma, jež je inteligencí, potencí s ohledem na bytí, jež přijímá od Boha. A ono přijaté bytí se má na způsob aktu.*“³² Spojení substanciální formy a látky je u Tomáše pojato jako substance v primárním smyslu a jako vlastní princip bytí substance. Tento myšlenkový posun zakládá Tomáš na teorii esence, kterou představil Avicenna a o níž budeme ještě mluvit.

Podle Aristotela se bytnost liší od substance tím, že substance může primárně označovat formu i celek složený z látky a formy. Bytnost (to ti én einai) označuje pouze formu jakožto konstitutivní část ve smyslu složeniny.³³ Aristoteles tudíž vztahuje bytnost k substanciální formě a nikoli k formě a látce. Bytí v tomto vysvětlení není zohledněno.

1.4 Avicennova koncepce metafyziky

Jen velice stručně jsme si v předchozích bodech vyjasnili některé základní pojmy a principy, které souvisí s Tomášovou naukou. Dále se blíže podíváme na Avicennovu koncepci metafyziky, která je nesmírně důležitá pro vývoj teorie společné přirozenosti.

Začneme tedy od základu, který tvoří jsoucno jakožto „první poznané“, jež se předpokládá v každém poznání, což je moment, ze kterého Tomáš vychází.³⁴

1.4.1 Látka a forma z pohledu Avicenny

Avicenna se také vyjadřuje k problematice látky a formy a uvádí, že definice složených substancí označuje vše, z čeho se skládá její esence. Proto nějakým způsobem obsahuje látku. A z toho důvodu se také rozlišuje mezi „costí“ a „formou“. Forma je totiž u složených substancí vždy částí „costí“, zatímco forma jednoduché substance je sama jednoduchá substance, protože zde není složenost.

Forma je jednou z těch částí, které se v tomto složení spojují, zatímco „cost“ je samo složení zahrnující formu i látku.³⁵ Z tohoto tvrzení vychází Tomáš ve svém pojetí částečné a celkové formy.

³² Tamtéž. 4,71-73, str.91

³³ NĚMEC, V. *Tomášovo pojetí esence v De ente et essentia a jeho zdroje*. Studia Neoaristotelica, časopis pro analytickou scholastiku, TF JČU, 1/2011, str. 58

³⁴ DE LIBERA, A. *Středověká filosofie, Dějiny filosofie*, svazek 5, OIKOYMENH, Praha 2001, str.126

1.4.2 Teorie esence

Základ Avicennovy úvahy se opírá mimo jiné o fakta predikace, na nichž vysvětluje vztah esence a formy, i když toto vysvětlení obsahuje posuny vůči Aristotelským myšlenkám, nejedná se o překrucování původního aristotelského kontextu.³⁶ Pro ilustraci si uvedeme příklad: esence „zvířete“, není sama o sobě jednotlivá ani univerzální. Pojmem „zvíře“ lze nazvat koně, a výrok pak tedy zní: „*Kůň je zvíře.*“ *Jestli pojem „zvíře“ zahrnul sám o sobě všeobecnost, pak se jedná o specifického koně, protože zvíře o sobě by bylo pojmem obecným. Pokud by na druhé straně pojem „zvíře“ sám o sobě vypovídal jedinečnost, pak by byl identifikován jen s jedním zvláštním případem a nemohl by se tvrdit o žádném jiném individu.*³⁷ Je zde ukázáno, že živočišnost v jednotlivém koni je vnímaná smysly, a „univerzální“ živočišnost poznáváme skrze rozum. Obě tyto živočišnosti jsou totožné. Je to něco, co v sobě samém neneso mnohost ani jednotu, jelikož je nemá v esenci a jsou považovány pouze za akcidenty.

Přirozenost vyjádřená definicí není sama o sobě jedna ani mnohá v mysli nebo v realitě. Opět si uvedeme příklad: „*Pokud se budeme ptát, zda je Platonova ‚lidskost‘ stejná jako ‚lidskost‘ v Sokratovi, je tím myšlena esence uvažovaná absolutně, zbavená jakýchkoli akcidentů, které by ji mohly následovat. Lidskost v Sokratovi není odlišná od lidskosti v Platonovi v absolutním smyslu ale v rámci numerické diference. To ale neznamená, že Sokrates a Platon jsou totožní; mají pouze společnou přirozenost ‚lidskost‘ a jinak jsou numericky odlišní, což umožňuje jejich individuaci.*“³⁸ Tento příklad využívá i Tomáš.

U Avicenny absolutně uvažovaná esence, předchází bytí v jednotlivinách. Význam obecnosti podle Aviceny tkví v tom, že rozum nezískává na základě poznání obsahu esence ale na základě faktu, že daná esence existuje jako totožná v mnoha individuích. V pojmovém obsahu esence je tedy intence obecnosti.³⁹ Jednota je akcidentální vlastností ležící vně přirozenosti pojímané o sobě. Jednota ani mnohost nemohou tvořit

³⁵ NĚMEC, V. *Tomášovo pojetí esence v De ente et essentia a jeho zdroje*. Studia Neoaristotelica, časopis pro analytickou scholastiku, TF JČU, 1/2011, str. 60

³⁶ NĚMEC, V. *Tomášovo pojetí esence v De ente et essentia a jeho zdroje*. Studia Neoaristotelica, časopis pro analytickou scholastiku, TF JČU, 1/2011, str. 61.

³⁷ OWENS, J. *Common Nature: a point of comparison between Thomistic and Scotistic metaphysics*, Mediaeval Studies, Pontifical Institute 1957, str. 186

³⁸ Tamtéž, str. 187-188

³⁹ NĚMEC, V. *Tomášovo pojetí esence v De ente et essentia a jeho zdroje*. Studia Neoaristotelica, časopis pro analytickou scholastiku, TF JČU, 1/2011, str.68

součást esence, protože se vzájemně vylučují, což víceméně koresponduje s Aristotelovým náhledem na jednotu v Kategoriích.

Esence uvažovaná co do bytí, čímž je myšleno, že bytí v realitě ani v rozumu není výslovně nahlížené jako příčina vzniku jednoty o sobě. Otázkou zůstává, zda je bytí jako jednota něco akcidentálního. Přirozenost sama je viděna s prioritou v jejím vlastním bytí, kdy se srovnává její bytí v individuích s jejím bytím v rozumu.⁴⁰ Toto vlastní bytí esence je ve své podstatě „určitost“ (certitudo) věci. Individuálnost a obecnost představují vlastní významy, které jsou spojeny s pojmovým obsahem esence jako něco od ní odlišného. Proto tvrzení, že esence existuje v jednotlivinách nebo v duši, není tautologická.⁴¹ Bytí věci ve skutečnosti a bytí v rozumu jsou později akcidentálně přidány, zatímco esenci vlastní bytí je pro ni základní.⁴² Je zde tedy zformulováno rozlišení mezi esencí a existencí, díky němuž se z existence stává akcident esence a z esence nikoli nutných jsoucnen se stává přirozenost o sobě, indiferentní k bytí i nebytí.⁴³ Lidský intelekt však není podle Avicenny schopen sám abstrahovat z esencí v jednotlivinách obecniny, jelikož k tomu potřebuje osvětlení andělským intelektem.⁴⁴

⁴⁰ Srov. OWENS, J. *Common Nature: a point of comparison between Thomistic and Scotistic metaphysics*, Mediaeval Studies, Pontifical Institute 1957, str. 189

⁴¹ Srov. NĚMEC, V. Tomášovo pojetí esence v *De ente et essentia* a jeho zdroje. *Studia Neoaristotelica*, časopis pro analytickou scholastiku, TF JČU, 1/2011, str.67

⁴² Srov. OWENS, J. *Common Nature: a point of comparison between Thomistic and Scotistic metaphysics*, Mediaeval Studies, Pontifical Institute 1957, s. 190.

⁴³ Srov. DE LIBERA, A. *Středověká filosofie, Dějiny filosofie*, svazek 5, OIKOYMENH, Praha 2001, str. 126

⁴⁴ Srov. NĚMEC, V. Tomášovo pojetí esence v *De ente et essentia* a jeho zdroje. *Studia Neoaristotelica*, časopis pro analytickou scholastiku, TF JČU, 1/2011 str. 69

2 Tomášova teorie společné přirozenosti

Tento koncept je v zásadě formulován na bázi aristotelského myšlenkového základu, který jsme si ve zkratce představili, ve svém celku je však dílem subtilní myšlenkové syntézy a při bližším přihlédnutí vykazuje řadu posunů vůči původnímu aristotelskému pojetí. Pokud budeme zkoumat Tomášův přínos, je nutné jeho koncept bytnosti nahlížet v kontextu relevantních zdrojů. V této souvislosti hovoříme zejména o svébytné tradici arabské filosofie, která byla základním zdrojem pro Tomášovo pojetí aristotelské nauky. Tato tradice čerpá hlavně z novoplatonských a pozdně antických výkladů Aristotela.⁴⁵

Proto si ve stručnosti shrneme, co vlastně už víme. Důležitý je pro nás pojem jsoucna, které se vypovídá samo o sobě, a pojem podstaty, který se u Aristotela objevuje také mimo jiné pod pojem bytnosti (to ti én enai).

Zjistili jsme, že svou nauku o esenci Tomáš zakládá na teorii absolutně uvažované esence a esence uvažované co do bytí. Ale pořád nám uniká to, co je vlastně ona společná přirozenost, bytnost nebo také esence všech věcí. Právě to budeme řešit nyní. Aristoteles to v určitém ohledu vyřešil substanciální formou, kterou ztotožnil s určitým typem esence. Avšak je třeba zdůraznit, že Aristoteles termín „společná přirozenost“ ve svých spisech nepoužil, ani nedefinoval. Po přečtení první kapitoly nám ale musí být jasné, že termín bytnosti je používán v mnoha kontextech pod různými označeními a často označuje něco trochu odlišného.

Tomáš postupuje ve své argumentaci ve spise „De ente et essentia“⁴⁶ od složitějších věcí, které jsou nám bližší, k těm nejjednodušším. Je tedy nutné postupovat od významu jsoucna k bytnosti, která je označována také slovy přirozenost nebo esence nebo též „společná přirozenost“, ale k tomu abychom mohli mluvit o společné přirozenosti, musíme esenci uvažovat na základě esence, kterou uvažoval Avicenna co do bytí. Přirozenost o sobě je predikovatelná o individuích a může mít bytí v realitě i v myslí, je tedy označovaná jako společná přirozenost.⁴⁷

⁴⁵ NĚMEC, V. Tomášovo pojetí esence v De ente et essentia a jeho zdroje. *Studia Neoaristotelica*, časopis pro analytickou scholastiku, TF JČU, 1/2011, str. 38

⁴⁶ OWENS, J. *Common Nature: a point of comparison between Thomistic and Scotistic metaphysics*, *Mediaeval Studies*, Pontifical Institute Tomášův spis „De ente et essentia“ patří k jeho raným spisům str. 191

⁴⁷ Srov. OWENS, J. *Common Nature: a point of comparison between Thomistic and Scotistic metaphysics*, *Mediaeval Studies*, Pontifical Institute 1957, str. 195

2.1 Pojetí esence u Tomáše Akvinského

Esence byla často díky různým překladům z řečtiny ztotožňována s pojmem „usiá“ (podstata). Do latiny byla podstata překládána jako *essentia* (esence) nebo také *substantia* (substance). Tento překlad však vnáší zmatky do chápání pojmu esence. Ve středověku se „*essentia*“ začalo chápat jako latinský ekvivalent Aristotelského „*to ti én einai*“ což znamená, být tím čím věc vždy byla.⁴⁸ Podle Tomáše je původ bytnosti vysvětlen následujícím způsobem: „Slovo bytnost (esence) nepochází ze *jsoucna* vypovídání druhým způsobem: „*tímto způsobem se totiž jsoucný nazývají některé věci, které bytnost nemají, jak je to patrné na zbavenostech; bytnost však pochází od *jsoucna* v prvním významu.*“⁴⁹ Z toho se dá usuzovat, že o privaci neuvažuje Tomáš jako o něčem, co může zakládat bytnost. Něco jiného je to ale s akcidenty. Esence pochází ze substance, tudíž z reálného *jsoucna*, které jsme si rozdělili na deset kategorií. A z toho vyplývá, že: „...*musí označovat něco společného všem přirozenostem, jimiž se různá *jsoucná* zařazují do rozličných rodů a druhů, jako je lidství bytností člověka apod.*“⁵⁰

U Tomáše je přirozenost nazývána hned několika ekvivalentními pojmy a to v rámci jejího obsahu, avšak primární funkcí tohoto pojmu je „*činit každé *jsoucno* tím, čím je*“.⁵¹ Není totožná se substancí, protože o ní můžeme hovořit určitým způsobem i u akcidentů, ve kterých je esence nedokonalá. Dokonalá je esence pouze v substancii, protože neexistuje nikdy sama o sobě.⁵² Dá se rozlišit několik synonymních pojmů k slovu esence:

- *Cost* („*quidditas*“) udává nakolik je esence utvářena definicí, která udává, co věc jest.
- Bytnost („*co-to-bylo-bytí*“, *to ti én enai*) vyjadřuje, že skrze esenci a v ní má každá věc bytí.
- Přirozenost („*natura*“) označuje esenci ve vztahu k činnosti jí vlastní a můžeme za ni považovat každou substancii.

⁴⁸ NĚMEC, V. Tomášovo pojetí esence v *De ente et essentia* a jeho zdroje. *Studia Neoaristotelica*, časopis pro analytickou scholastiku, str. 39

⁴⁹ SOUSEDÍK, S. *Jsoucno a bytí*. Křesťanská akademie, Praha 1992., In. *De ente.*; 1,4, str. 69

⁵⁰ Tamtéž 1,5, str. 69

⁵¹ Tamtéž 1,9, str. 71

⁵² Tamtéž, 2,13, str.73

- Forma („certitudo“) je považována za určitost každé věci, jedná se ale pouze o formu celkovou.⁵³

2.1 Materiální a nemateriální substance

Tomáš formuluje rozdíl mezi materiálními substancemi a nemateriálními substancemi. Materiální substance je substance složená z látky a formy. V materiálních substancích není „cost“ totéž, co bytí, jelikož je lze zařadit do kategorií. Avicenna tvrdí, že forma ve věcech složených z látky a formy je jednoduchá diference toho, co je z ní konstituováno. To se nemíní tak, že by sama forma byla diferencí, nýbrž je principem diference. Jde o jednoduchou diferenci, protože se získává z toho, co je částí esence věci, totiž z formy.

Nemateriální substance je oproti tomu forma separovaná od látky. Podle Tomáše existuje celá hierarchie separovaných substancí, nebo jinak řečeno čistých forem. V těchto formách pak zaniká rozdíl mezi částečnou a celkovou formou, které se stávají totožnými. Tento výklad se věcně shoduje s Avicenovým pojetím esence, i když ani u něj nenacházíme termíny forma totius a forma partis, o kterých budeme mluvit v souvislosti s formou. Za nemateriální substance považuje Tomáš rozumovou duši, inteligence a první příčiny (Bůh). Diferenci v nich lze získat pouze z celé esence. Podle hierarchického zařazení nemateriálních substancí se u nich získává rod, jako např. rozumovost. Ze stupně dokonalosti, se u nich získává diference, jež je nám ovšem neznámá. Diference nemusí být pouze akcidentální, protože záleží na dokonalosti, ze které pochází, což ale nezpůsobuje druhovou odlišnost. Stupeň dokonalosti v přijímání též formy totiž nezpůsobuje druhovou odlišnost jako např. bělejší a méně bílé při participaci na pojmově totožné bělosti.⁵⁴

Ke vztahu a rozdílnosti materiálních a nemateriálních substancí se ještě vyjádříme, až se budeme věnovat blíže věnovat v kapitole Esence a existence. V další podkapitole se budeme blíže věnovat materiálním substancím, abychom pochopili, z čeho se získává esence a co je příčinou individuace.

2.1.1 Problematika pojmu látky a formy

Z předchozího výkladu tedy vyplývá, že „co věc je“ určuje esence a „zda věc je“ se týká její existence. Přirozenost sama o sobě neexistuje, avšak v individuích má reálné bytí,

⁵³ Srov. NĚMEC, V. Tomášovo pojetí esence v De ente et essentia a jeho zdroje. *Studia Neoaristotelica*, časopis pro analytickou scholastiku, str. 40

⁵⁴ SOUŠEDÍK, S. *Jsoucno a bytí*. Křesťanská akademie, Praha 1992; 5,83-90, str. 97

v rozumu intencionální, a sama o sobě nemá žádné bytí, z čehož tedy vyplývá, že sama o sobě není.⁵⁵

Averroa považuje formu za totožnou s esencí, dostává se však do problémů, když se pokouší v tomto rámci uchopit definice materiálních jsoucen. např. „*Člověk, jenž přijme fyzicky formu otcovství, se stane otcem. Z člověka se stane, něco třetího otec.*“⁵⁶

Proti ztotožnění esence pouze s formou se vymezuje Tomáš následujícím způsobem: „*Obecnost oné formy neplyne totiž z toho bytí, jež má v rozumu, nýbrž z toho, že se vztahuje k věcem jako jejich podoba.*“⁵⁷ Tomáš vychází z aristotelského předpokladu, že materiální substance se skládají z látky a formy, stejně jako je v člověku duše a tělo. Podle Tomáše lze za bytnost věcí považovat pouze látku a formu dohromady, což se dá jasně doložit v následující citaci: „*Že totiž látka není bytností věci, je jasné....*“⁵⁸ Látka jako taková není poznatelná, je pouhou potenci a tudíž nemůže být ani bytností věci. O formě však také nelze tvrdit, že je bytností složené substance, třebaže se to někteří pokoušejí.⁵⁹ Tomáš považoval formu za princip pohybu, byl totiž přesvědčen, že život spočívá v činnosti.

Látka náleží jako jsoucnou bytnosti substance, nelze o ní tedy tvrdit, že je to něco přidaného, protože látka sama o sobě je součástí substance jako první látka. Tomáš ve spise „*De ente et essentia*“ rozlišuje látku nepoznamenanou a látku poznamenanou kvantitou slouží jako součást individuace esence. Součástí esence jako obecniny zůstává i látka nepoznamenaná, která vzniká abstrakcí od poznamenané látky zpřítomněné představivosti.⁶⁰ Nepoznamenaná látka je tedy základem společné přirozenosti, protože druhovou obecninu získáme abstrakcí obecného od jednotlivého. Kdyby byla mimo bytnost substance, byla by pouhým akcidentem, protože takový způsob definování je vlastní akcidentům, které nemají dokonalou bytnost, a je tudíž zapotřebí, aby do své definice zahrnovaly subjekt, který je mimo jejich rod. Bytnost tedy zahrnuje látku i formu.⁶¹ Bytnost neoznačuje vztah, který je mezi látkou a formou, a není ani akcidentem.

Látka se skrze formu stává aktuálním jsoucнем. Přejít z potence do aktu vychází z Aristotelského principu hylemorfismu. Tomáš pokládá za esenci látku společně

⁵⁵ Srov. NĚMEC, V. Tomášovo pojetí esence v *De ente et essentia* a jeho zdroje. *Studia Neoaristotelica*, časopis pro analytickou scholastiku, TF JČU, 1/2011, str. 40

⁵⁶ SOUSEDÍK, S. *Jsoucnou a bytí*. Křesťanská akademie, Praha 1992, str. 34

⁵⁷ SOUSEDÍK, S. *Jsoucnou a bytí*. Křesťanská akademie, Praha 1992, In.: *De ente.*; 3,50, str.85

⁵⁸ Tamtéž, 2,11-12, str. 71

⁵⁹ Srov. SOUSEDÍK, S. *Jsoucnou a bytí*. Křesťanská akademie, Praha 1992, str. 28

⁶⁰ Srov. SOUSEDÍK, S. *Jsoucnou a bytí*. Křesťanská akademie, Praha 1992; 2,19. str.73

⁶¹ Srov. Tamtéž, 2,13-2,14, str. 71-73

s formou. „Bytnost označuje ve složených substancích to, co je složeno z látky a formy.“⁶² Bytnost díky ní se věc nazývá jsoucnem, ačkoli může být příčinou takového bytí svým způsobem pouze forma. „A tudíž se bytnost označuje jako jakási forma, a říká se, že je formou celku. Ne sice tak, jako by byla přidána nádavkem bytnostným částem; ale spíše je formou, že je celkem, zahrnujícím formu i látku, nicméně s vyloučením toho, co látku přirozeně poznamenává.“⁶³ Na základě tohoto tvrzení tedy můžeme rozdělit formu na:

- „Forma totius“: např. ve smyslu určitosti nějaké věci (určitost – lat. „certitudo“). Esence znamená „cost“ jakožto forma celku. Jedná se tedy o celkovou formu, která v sobě na rozdíl od částečné formy zahrnuje i látku, ovšem vylučuje to, co látku poznamenává.“⁶⁴
- „Forma partis“: Forma je zde vyložena jako jeden z principů substance, který je odlišný od látky.⁶⁵

To je jeden z posunů Aristotelského myšlení. K polemice s Averroem je nutno dodat, že Averroa neužíval výše zmíněných pojmů formy, ale naopak ztotožnil své pojetí substanciální formy s Aristotelovým pojmem bytnosti (to ti én einai). Podle něj je tedy esence člověka totožná s člověkem, pokud spadá v jedno s jeho substanciální formou, to znamená s duší. Rozdílná je však, pokud se liší od člověka jakožto složeniny z látky a formy.⁶⁶ Pro Averroa je látka něco přidaného k esenci substance. Tohle Tomáš připouští pouze při definování esence akcidentů a částečně také u esence nemateriálních substancí. U substancí podle Tomáše nemůže vstupovat do definice něco, co není součástí jejich esence.⁶⁷

2.2 Rod, druh a diference

Pojmy rodu a druhu nenáleží esenci, pokud má bytí v jednotlivinách, ani esenci uvažované absolutně. O obou budeme ještě mluvit. Pojem všeobecného rodu nebo druhu nenáleží individuální esenci. „Protože se pak to, čemu náleží pojem rodu či druhu či diference, vypovídá o této poznamenané jednotlivé věci, je nemožné, aby pojem

⁶² Tamtéž, 2,15, str. 73

⁶³ SOUSEDÍK, S. *Jsoucno a bytí*. Křesťanská akademie, Praha 1992, In. De ente et essentia.; 2,16, str.73

⁶⁴ Tamtéž, 2,36, str.81

⁶⁵ NĚMEC, V. *Tomášovo pojetí esence v De ente et essentia a jeho zdroje*. Studia Neoaristotelica, časopis pro analytickou scholastiku, TF JČU, 1/2011, str. 41

⁶⁶ NĚMEC, V. *Tomášovo pojetí esence v De ente et essentia a jeho zdroje*. Studia Neoaristotelica, časopis pro analytickou scholastiku, TF JČU, 1/2011, str. 59

⁶⁷ SOUSEDÍK, S. *Jsoucno a bytí*. Křesťanská akademie, Praha 1992, 3,42-47, str. 83

všeobecného totiž rodu či druhu, náležel bytnosti, pokud je označována na způsob části, jako např. slovy „lidství“ či živočišnost.“⁶⁸ Rozumovost je principem difference je ze stejného můžeme rod a druh považovat také za určité principy. Bylo by také zavádějící tvrdit, že „pojmem rodu nebo druhu náleží bytnosti v tom smyslu, že by to byla nějaká věc existující mimo jednotlivé věci, jak to tvrdili platonikové, protože tak by se rod a druh nevypovídaly o tomto individuu.“⁶⁹ Tomáš se zde evidentně vymezuje proti Platónovým idejím a jeho následovníkům, evidentně uvažuje esenci v individuích, což koresponduje s Aristotelenskou naukou.

Tomáš zastával názor, že v určité době je v živé bytnosti vždy pouze jediná substanciální forma. Ale s látkou je to jinak už jsme mluvili o látce poznamenané a nepoznamenané. Nyní si vysvětlíme jak je to s tímto rozdělením v rámci rodů a druhů trochu podrobněji. Tomáš uvádí, že k poznamenaní látky v druhu nedochází vlivem něčeho, co by se nacházelo v bytnosti druhu a nebylo by žádným způsobem v bytnosti rodu. „Je tomu naopak tak, že cokoli je v druhu, je, jako nevynezené, i v rodu. Kdyby totiž živočich nebyl to celé, co je člověk, nýbrž jeho část, nevypovídá by se o něm, protože se žádná integrální část nevypovídá o svém celku.“⁷⁰ Z toho tedy vyplývá, že co je nevynezené v druhu, je nevynezené i v rodu. Dá se usoudit, že co je nepoznamenané, je obecné, a co je obecné v rodu, je obecné i v druhu. Živočich by tedy nebyl pouhým živočichem, ale jako člověk i živočichem rozumovým. Člověk není totéž co živočich, jelikož mezi člověkem a živočichem je rozdíl v diferenci. Kuň je živočich, ale člověk je živočich rozumový. Oba mají společné to, že jsou živočichové. Rod a druh nám tedy umožňuje strukturovat esenci a také odlišnost v rámci difference. Rod, druh i difference v sobě obsahují celek, jinak by se o něm nemohly vypovídat. Každý ovšem obsahuje celek různým způsobem. Obecniny získáváme, zaměřením se na určité aspekty esence, protože je složená z látky a formy.

- Druhovú esence je přítomná v intelektu. Získáme ji pomocí abstrakce.
- Rod se zaměřujeme na látku (odhlížíme od formy). Abstrahujeme od látky „druhovú“, tzn. vymezující určitý druh. Označuje celek, což je dáno způsobem abstrakce. Přesněji řečeno označuje celek jako vymezující to, co je ve věci látkové, aniž by vymezoval vlastní formu, proto se rod získává z látky, přestože sám látkou není.

⁶⁸ Tamtéž, 3, 38, str.81

⁶⁹ SOUSEDÍK, S. *Jsoucnost a bytí*. Křesťanská akademie, Praha 1992, 3, 39 ; str. 81

⁷⁰ Tamtéž 2, 22, str. 75

- Druhá diference, při jejím získávání se zaměřujeme na formu, opět jde o specifickou formu utvářející druh, nikoli o formu první látky, odhlížíme od látky. Stejně jako rod i diference označuje implicitně celek. Jde o pojmenování, které získáváme z určité formy, aniž by se nahlížela určitá látka.⁷¹

Pro lepší pochopení si uvedeme často používaný příklad. Na tvrzení, že člověk je živočich rozumový, si můžeme ukázat, že „člověk je druh“, „živočich je rod“ a „rozumový je diference“. Rod a druh je analogický k látce a formě, tedy k tomu, co je v přirozenosti složené, ale nejsou s nimi totožné: „...protože ani rod není látkou, nýbrž je z látky získán jakožto něco, co označuje celek. A ani diference není formou, nýbrž je z formy získána jakožto něco, co označuje celek. Proto říkáme, že člověk je živočich rozumový a ne z živočicha a rozumového, jako říkáme, že je z duše a z těla. O člověku se totiž říká, že je z duše a z těla jako něco třetí sestávající ze dvou, jež není ani jedno ani druhé.“⁷² Pojmové obsahy výše uvedených obecnin lze tedy vypovídat o individuích v rámci subjekt-predikátového soudu. Označují esenci jako celek.⁷³

2.3 Distinkce a teorie identitní predikace

Podle teorie identitní predikace je predikát nějak totožný s individuem, které označuje subjekt výroku. Dá se říci, že teorií identitní predikace lze vysvětlit různé typy užívání obecných jmen.⁷⁴ Identický však nemůže být celý objektivní pojem i se svou obecností, to by se totiž shodovalo s platónským pojetím. Objektivní pojem je tedy s individuem totožný jen svou materiální složkou čili svou esencí. Připustíme-li však, že je „natura“ totožná s individuem, je v něm tedy individualizována, jak může být v rozumu jedna a obecná?

Zde se tedy předpokládá schopnost rozumové abstrakce, kterou jsme si již vysvětlili. Díky své oddělenosti od mnohosti individuí se přirozenost stává jednou, avšak neztrácí schopnost být identifikována s mnohými. Ztotožňujeme tedy látku s naturou? Odpověď by nejspíše zněla ne tak docela, protože „...to co se při identitní predikaci identifikuje se Sókratem, je pouhá látka (materie) tohoto pojmu bez formy

⁷¹ Srov. SOUSEDÍK, S. *Jsoucnost a bytí*. Křesťanská akademie, Praha 1992, 2,28-29 str.77

⁷² Tamtéž 2,30, str.77

⁷³ NĚMEC, V. *Tomášovo pojetí esence v De ente et essentia a jeho zdroje*. Studia Neoaristotelica, časopis pro analytickou scholastiku, TF JČU, 1/2011, str. 45-47

⁷⁴ SOUSEDÍK, S. *Identitní teorie predikace*. OIKOYMENH, Praha 2006. Str. 123

abstraktnosti, jednoty a obecnosti a je totožná s naturou. V rozumu nabývá „natura“ určitý vztah jednoty přirozenosti získané abstrakcí.“⁷⁵

Problém nastává ve chvíli, kdy lze o jednom individuu pravdivě predikovat více různých obecných pojmů (prvních intencí). Přirozenost těchto pojmů je totožná s jedincem, o němž lze ony pojmy predikovat. Abstrakcí získané pojmy jsou různé. Např. Sokrates, živočich, rozumový- pojmy živočich a rozumový jsou pojmově odlišné a přesto jsou totožné se Sokratovou přirozeností.

Scholastikové tento problém řešili distinkcemi. Uvedeme si „reálnou distinkci“ (*distinctio realis*), která se nachází mezi nějakými entitami nezávisle na činnosti rozumu např. mezi Radimem a Lukášem. „*Jedná se o teorii reálného rozdílu mezi esencí a existencí.*“⁷⁶ Dále je „pomyslná distinkce bez základu ve věci“ (*distinctio rationis sine fundamento in re*), to znamená, že pokud máme jednu osobu pod různými jmény, je vztah mezi těmito jmény pouze pomyslný (např. Gaius Julius a Caesar). V neposlední řadě si uvedeme „virtuální distinkci“, jinak ji také můžeme nazvat jako „pomyslnou distinkci se základem ve věci“ (*distinctio rationis cum fundamento in re*). Jedná se např. o vztah mezi pojmy živočich a rozumový, které jsou reálně totožné a rozumem rozlišitelné, tuto možnost mají i nezávisle na činnosti rozumu, avšak skutečně odlišeny mohou být pouze skrze rozum, tedy abstrakcí. Objasní možnost existence těchto vztahů.⁷⁷ Avšak pojem virtuální distinkce byl formulován až Tomášovými následovníky.

2.4 Metafyzická struktura společné přirozenosti

Tomáš Akvinský rozlišuje tři druhy subjektů, které mohou být označeny různými jmény:

- reálné entity, které mají kompletní existenci mimo duši, např. muž nebo kámen.
- pomyslné entity, jsou ty, které nemají existenci mimo duši, např. sen nebo chiméra.
- obecné entity, které mají základ bytí ve skutečnosti, ale v duši mají univerzální povahu, a to jsou univerzálie.⁷⁸

⁷⁵ SOUSEDÍK, S. *Jsoucno a bytí*. Křesťanská akademie, Praha 1992, str. 39-40

⁷⁶ KENNY, A.: *Tomáš Akvinský*, OIKOYMENH, Praha 1992, str. 66

⁷⁷ SOUSEDÍK, S. *Jsoucno a bytí*. Křesťanská akademie, Praha 1992, str. 41

⁷⁸ SVOBODA, D. *The Logical and Metaphysical Structure of common Nature*. Filosofický ústav ČR Organon F, XVII/2010, č. 2, Praha 2010, str. 195

Lidskost je něco, co existuje ve skutečnosti, ale skrze duši má univerzální povahu, protože je to lidská přirozenost mnoha reálných entit. Pokud je však lidskost uchopena intelektem, je forma univerzálnosti doplněna aktem intelektu a na základě toho se nazývá druhem. Podle Tomáše „člověk“, označuje bytnost jako celek, protože je v něm nerozvinutě a nerozlišeně obsažena poznamenaná látka, která je principem individuace, vypovídá se esence člověka o individuích. „*Avšak slovo „lidství“ označuje bytnost člověka jako část, protože ve svém významu obsahuje jen to, co náleží člověku, pokud je člověk, a vylučuje každou poznamenanost; proto se o jednotlivých lidech nevypovídá. A proto se někdy shledáváme s tím, že se slovo „bytnost“ někdy vypovídá o jednotlivé věci: říkáme totiž, že Sókrates je nějaká bytnost. Někdy se však o ní i popírá, jako např. říkáme, že bytnost Sókrata není Sókratés.*“⁷⁹ Je zřejmé, že podle Tomáše Akvinského lidská přirozenost, pokud existuje v rozumu, má základ v realitě. Podobně jako jsou logické části lidské povahy z látky, pojmy jako zvíře nebo racionální mají základ v realitě. Pro specifickou a obecnou přirozenost je společný prvek to, že se nachází v různých formách, a to v rozumu a reálných individuích. Zdá se, že podporují tezi, že logická struktura společné povahy odpovídá nějakým způsobem k metafyzické struktuře stejné povahy v jednotlivcích.⁸⁰

O substanci, s odhlédnutím od jejích akcidentů, se vypovídá více klasifikačních predikátů. Existují různé predikáty: buď predikabilie nebo kategorie. Na otázku „Co nebo kdo je Jan“ zřejmě odpovíme, že Jan je člověk, ale odpovědi může být i živočich. Takto můžeme pokračovat dalšími predikáty, které však nejsou úplnou odpovědí na výše položenou otázku. Tyto predikáty, říkáme jim např. přirozené rody, lze ovšem na úplnou odpověď vyjadřující esenci doplnit. Ze substance uděláme predikátem „tělesný“, z čehož vznikne predikát tělesná substance, a pokud v tomto doplňování budeme pokračovat, dostaneme nakonec predikát: složené, živé, smyslové, rozumové a individuální substance. Připojením individuálnosti jsme dospěli k individuální esenci.⁸¹ Podrobně si tuto dedukci ukážeme v následujícím přehledu:

- 1) *Substance*
- 2) *Substance: složená (těleso)*
- 3) *Substance: složená: živá (živok)*
- 4) *Substance: složená: živá: smyslová: (živočich)*

⁷⁹ SOUSEDÍK, S. *Jsoucno a bytí*. Křesťanská akademie, Praha 1992, De ente.;2, 37, str. 77

⁸⁰ SVOBODA, D. *The Logical and Metaphysical Structure of common Nature*. Filosofický ústav ČR Organon F, XVII/2010, č. 2, Praha 2010, str. 195

⁸¹ SOUSEDÍK, S. *Identitní teorie predikace*. OIKOYMENH, Praha 2006. str. 116

5) *Substance: složená: živá: smyslová: rozumová (člověk = specifická esence)*

6) *Substance: složená: živá: smyslová: rozumová: individuální (Jan)*⁸²

Každá esence ve stavu abstraktnosti má pouze jednu část, jež je vymežovaná ale nikoli vymežující a můžeme ji nazvat nevyšší rod. Dále má pouze jednu část, jež je vymežující ale nikoli vymežovaná, kterou je poslední diference. Ostatní části jsou vymežující i vymežované. Každá z těchto částí je vymežovaná spolu s částí, kterou sama vymežuje.⁸³ „... jak se to s tou věcí má, lze vidět, přihlédne-li se k tomu, jak se liší těleso, pokud je bereme jako část živočicha a pokud jej bereme jako rod; nemůže být totiž týmž způsobem rodem, jímž je integrální částí.“⁸⁴ Pokud má esence vymezenou část, má nutně pouze jednu část, která ji vymežuje. Lze vyvodit ze skutečnosti, že každé empirické individuum může mít pouze jedinou esenci. Např. substance je buď složená, nebo nesložená, nikoli však obojí zároveň.⁸⁵ Tato teorie se dá doložit na argumentaci v *De ente et essentia*: „A také není nutné, aby k rozdělení rozumových substancí docházelo vždy dvěma pravými diferencemi. Je totiž nemožné, aby tomu tak bylo u všech věcí, (...) v substancích složených z látky a formy, v nichž i bytí je přijaté a konečné, protože mají bytí od jiného, jejich přirozenost čili „cost“ je přijatá v poznamenané látce. A proto jsou konečné shora i zdola. A v nich je již díky rozdělení poznamenané látky možné zmnožování individuí v jednom druhu...“⁸⁶ Abstrahování druhové obecniny se může dít dvěma způsoby. Buď jako abstrakce bez vyloučení poznamenané látky. V tomto případě odhlížíme od individuálních vlastností, které nejsou zahrnuty v esenci, avšak tyto vlastnosti nejsou vyloučeny. Jedině u takto získané esence se dá předpokládat, že zahrnuje veškerá individua, a to nerozvinutě, nerozlišeně a neurčitě. Rozumu není individuum primárně přístupné, poznává pouze to, co je inteligibilní. Tento způsob uchopení daného pojmu nám umožňuje spojení pojmu a věci (přicházející ze smyslů nebo fantazie) a tím získáme obecnou esenci.⁸⁷ Druhým způsobem je abstrakce s vyloučením poznamenané látky. Takto získanou esenci však není možno uvést do subjekt-predikátového vztahu, protože označuje pouze esenciální principy.

⁸² Tamtéž, str. 117

⁸³ Srov. Tamtéž, str. 117

⁸⁴ SOUSEDÍK, S. *Jsoucno a bytí*. Křesťanská akademie, Praha 1992. De ente.; 2,23, str.75.

⁸⁵ SOUSEDÍK, S. *Identitní teorie predikace*. OIKOYMENH, Praha 2006. str. 117-118

⁸⁶ SOUSEDÍK, S. *Jsoucno a bytí*. Křesťanská akademie, Praha 1992. 6,90-91, str. 97

⁸⁷ Srov. NĚMEC, V. Tomášovo pojetí esence v *De ente et essentia* a jeho zdroje. *Studia Neoaristotelica*, časopis pro analytickou scholastiku, TF JČU, 1/2011, str. 43-44

Např. nelze predikovat „Sorkates je lidství.“ Vidíme, že takový predikátový soud postrádá smysl v rámci epistemologické korespondence s realitou.⁸⁸

2.5 Esence uvažovaná absolutně

Esence uvažovaná absolutně je podle Tomáše: „*esence uvažovaná s ohledem na vlastní pojem.*“⁸⁹ Tedy to co patří k definici esence jako takové; například člověku pokud je člověkem, náleží označení „rozumový“ a „živočich“ a další věci spadající do jeho definice. Avšak bílé nebo černé či cokoli takového, co nenáleží k pojmu lidství, nenáleží člověku, pokud je člověkem. Akcidenty nepatří k esenci člověka uvažované absolutně. „*Přirozenosti uvažované absolutně, nenáleží žádné bytí v mnohosti a není tudíž pravdivé říkat, že bytnost člověka jako takového má bytí v tomto jednotlivci, protože kdyby příslušelo bytí v tomto jednotlivci člověku jako člověku, nebyl by nikdy mimo tohoto jednotlivce.*“⁹⁰ Esence uvažovaná absolutně tedy neobsahuje individualizované bytí a každého jedince, není tedy ani jedna ani mnohá. Kdyby ji totiž jedno náleželo, nemohla by nabývat obou. „*Podobně kdyby člověku, pokud je člověk, příslušelo nebytí v tomto jednotlivci, nikdy by zas nebyl v něm. Ale je pravdivé říkat, že člověk, ne pokud je člověk, má to, že je v tom či onom jednotlivém člověku anebo v duši.*“⁹¹ Je tedy patrné, že absolutně uvažovaná přirozenost člověka odhlíží od jakéhokoli bytí, ovšem tak, že není vyloučeno. A takto uvažovaná přirozenost se vypovídá o všech individuích. Esence uvažovaná absolutně je tedy samotným inteligibilním obsahem, který intelekt uchopuje při svém poznání věci. Jde tedy o myšlení bez druhých intencí, které ho doprovází, pokud mu náleží obecné bytí v duši. Je oproštěna také od určení, která doprovází jednotlivé realizace intelektu ve vnějším světě. Pokud je tato esence poznána, tedy existuje v intelektu, je i obecná. Společná složka, která je společná všem individuím i jim odpovídajícím obecnými pojmy, nikdy neexistuje sama o sobě, může být získána abstrakcí bez vyloučení.⁹² Takto uvažovaná esence nám umožňuje v identitní predikaci identifikovat subjekt a predikát, protože se vypovídá o individuích. Pokud bychom do predikátu zahrnuli aspekt obecnosti, byla by nám znemožněna predikace o určitém individu. „*Má-li být v soudu spojeno individuum s druhovým pojmem, musí intelekt abstrahovat od jeho obecného*

⁸⁸ Srov. Tamtéž str. 44-45

⁸⁹ SOUSEDÍK, S. *Jsoucno a bytí*. Křesťanská akademie, Praha 1992, 3,41, str. 83

⁹⁰ Tamtéž 3,44; str. 83

⁹¹ Tamtéž 3,45; str. 83

⁹² Srov. NĚMEC, V. Tomášovo pojetí esence v De ente et essentia a jeho zdroje. *Studia Neoaristotelica*, časopis pro analytickou scholastiku, TF JČU, 1/2011, str. 50

*charakteru a omezit význam či intenci na pouhý věcný obsah.*⁹³ To co se však nakonec vypovídá je esence co od svého vlastního pojmu.

2.6 Esence a existence

Náš rozum, kterému přísluší uchopovat „cost“ věcí, vychází ze smyslového poznání, kterým jsou poznávány akcidenty. Věci tedy pojmenováváme podle vnějších vlastností. *„Taková jména se pak berou v tom významu, že označují samotné esence věcí, někdy se ovšem berou pouze ve smyslu akcidentů, od nichž byla odvozena.“*⁹⁴

Esence uvažovaná co do bytí, tedy jako bytí v něčem, se vypovídá akcidentálně vlivem substance nebo formy, ve které se nachází. Např. říká se, že člověk je bílý, protože Sokrates je bílý, třebaže to nenáleží člověku, pokud je člověk. Tato přirozenost má dvojí bytí. Nejprve můžeme hovořit o určité individuální esenci (*essentia particularis*), která se realizuje v jednotlivých individuích určitého druhu. Principem individuace je látka, která je součástí esence, pojí se s ní akcidenty i jednota a mnohost, což se děje však pouze na základě myšlenkového konstruktů. Konkrétní jednotlivina má bytnost v mnohém bytí podle rozličnosti jednotlivých věcí; esence uvažovaná absolutně však toto bytí nemá. Pro nás je však mnohem důležitější obecná esence (*essentia universalis*), která je v duši. Budeme o ní mluvit podrobněji v následující kapitole. Teď si řekneme pouze základní informace. Tato esence se vypovídá o všech individuích. Abychom tuto esenci získali, abstrahujeme skrze rozum od látky poznamenané kvantitou co do druhu. Pojem rodu a druhu patří mezi druhé intence, které tvoří intelekt svou činností.⁹⁵

2.6.1 Trojí způsob existence bytnosti

V substancích je trojí způsob, jak mají bytnost. Prvním způsobem existence bytnosti v substancích je Bůh. Někteří filosofové tvrdili, že Bůh nemá bytnost, protože jeho bytnost je samotné bytí. Tomáš však považuje za bytnost Boha právě jeho bytí. Bůh není v rodu, protože vše, co je v rodu, musí mít „cost“ mimo své bytí, jelikož přirozenost rodu nebo druhu u těch věcí, které náleží do onoho rodu či druhu, se pojmově neliší. Z toho můžeme vyvodit, že Bůh nemá podle Tomáše rod, druh ani diferenci, tedy žádné logické intence, protože bytí je u různých věcí téhož druhu různé. Bůh ovšem není všeobecné bytí, tedy jsoucno o sobě, jímž každá věc formálně je.

⁹³ Srov. Tamtéž, str. 51

⁹⁴ SOUSEDÍK, S. *Jsoucno a bytí*. Křesťanská akademie, Praha 1992, 4, 64, str. 89

⁹⁵ Srov. Tamtéž 3,42-47; str. 83

Avšak je ve svém bytí dokonalý, proto je jeho esencí právě jeho bytí, které dokáže participovat na každé dokonalosti. „*To bytí totiž, jež je Bůh, je takové, že k němu nelze nic přidat. Tudíž je svou vlastní čistostí bytím odlišeným od všeho jiného bytí (...)* k individuaci první příčiny, jež je pouhým bytím, dochází její pouhou dobrotí.“⁹⁶ Pokud je něco pouhým bytím, nazývá se to naprosto dokonalým, protože má všechny dokonalosti, které jsou ve všech rodech. Všechny dokonalosti mu náleží způsobem odpovídajícím jeho jednoduchému bytí, má je však vznešenějším způsobem, než je mají všechny ostatní věci, protože v něm jsou jedno, kdežto v jiných věcech jsou rozlišené. To znamená, že by někdo například mohl díky jedné kvalitě vykonávat činnosti všech kvalit, protože by měl v oné jedné kvalitě všechny kvality, tak jako má Bůh v samotném svém bytí všechny dokonalosti.⁹⁷

Druhým způsobem je bytnost ve stvořených rozumových substancích, v nichž je něco jiného bytí než jejich bytnost, třebaže je bytnost bez látky. Mnozí už správně tuší, že jde o inteligence. Jejich bytí není absolutní, nýbrž přijaté a tudíž omezené a konečné podle míry schopnosti přijímající přirozenosti. Jejich přirozenost čili „*cost*“ je však absolutní a nepřijatá v nějaké látce. Podle tohoto tvrzení jsou inteligence nekonečné „*zdola*“ a konečné „*shora*“. Jsou totiž konečné co do svého bytí, jež přijímají od vyššího principu. Nemají však konec zdola, protože jejich formy nejsou omezovány mírou schopností nějaké látky, jež by je přijímala. A tudíž se u takovýchto substancí nevyskytuje mnohost individuí v jednom druhu, jak bylo řečeno. Proto může být každý anděl samostatným druhem.

Lidskou duši už jsme si částečně představili, řekli jsme, že v ní můžeme uvažovat obecnou esenci. V rámci stvořených rozumových substancí tvoří výjimku, protože je spojena s tělem, duše samotná však není složená z látky a formy.⁹⁸ Duše je aktem a ve chvíli kdy přistoupí k tělu, se stává konkrétním bytím. Pokud se však oddělí od těla, není nutné, aby individuálnost pominula. Protože duše má totiž absolutní bytí, z něhož získala bytí individuální tím, že se stala formou těla, zůstává ono bytí již vždy individuální.

Třetím způsobem je bytnost v materiálních substancích, v nichž i bytí je přijaté a konečné, protože mají bytí od jiného. Jejich přirozenost čili „*cost*“ je přijatá v poznamenané látce, a proto jsou konečné shora i zdola. A v nich je již díky rozdělení

⁹⁶ SOUSEDÍK, S. Jsoucnost a bytí. Křesťanská akademie, Praha 1992, str. 85, In. De ente et essentia, 5,81, str. 93

⁹⁷ Srov. Tamtéž 5, 80-85; str. 93

⁹⁸ Srov. Tamtéž 4, 64; str. 89

poznamenané látky možné množování individuí v jednom druhu. Jak se v nich má bytnost k logickým intencím, bylo řečeno výše.⁹⁹

2.7 Bytí a esence v akcidentech

Samostatnou kapitolu tvoří esence a bytí v akcidentech. Zde si můžeme spojit vše, co jsme se dozvěděli o kategoriích s tím, co už víme o esenci. Substanci poznáváme skrze akcidenty. Akcidentu můžeme přisoudit tzv. druhé bytí, bez kterého by substance nemohla být poznána. Mluvíme tedy o určitém akcidentálním bytí, které je charakterizováno vztahem akcidentu a subjektu. Jejich spojením vzniká podle Tomáše tzv. akcidentální jedno: „...z akcidentu a subjektu nevzniká jedno o sobě, nýbrž jedno akcidentální. A tudíž není výsledkem jejich spojení nějaká bytnost jako při spojení formy a látky. Proto akcident není úplnou bytností ani částí úplné bytnosti nýbrž jako je jsoucnem jen po určité stránce, tak má i bytnost jen po určité stránce.“¹⁰⁰ Rozlišujeme dva druhy akcidentů, a to akcidenty následující formu a akcidenty následující látku, které se nevyskytují bez spojení s formou. Mezi akcidenty, jež provázejí látku, jsou určité rozdíly. „Některé akcidenty provázejí totiž látku s ohledem na vztah, který má k druhové formě a proto pomine-li druhová forma, zůstanou v ní tj. v látce nadále. Tak je např. černost v kůži černocho podmíněna mísením žvlů a nikoli povahou duše. A proto na něm i po smrti zůstává.“¹⁰¹ Oproti tomu akcidenty následující formu se v určitých případech mohou vyskytovat bez látky. Esenciální principy činí akcidenty dokonalými v jejich aktu, nebo co do schopnosti, která umožňuje vnějším principům tento akt uskutečnit. Toto je však posun, který u Aristotela nikde nenajdeme. Jedná se o Tomášův propracovaný systém. Podle Aristotelského pojetí je však akcident vždy pouze akcidentem substance. Představa akcidentu bez substance představuje tedy zřejmý spor.¹⁰²

U akcidentů se rod, diference a druh získávají jiným způsobem než u substancí. Z akcidentu a subjektu nevzniká substance. „Protože není výsledkem jejich spojení nějaká přirozenost, jíž by bylo možno přisoudit intenci rodu nebo druhu. Proto se konkrétní jména akcidentů, např. bílé nebo vzdělané, nekladou v kategorii, leda reduktivně. Kladou se tam pouze, pokud označují abstraktně, jako např. bělost nebo

⁹⁹ Srov. Tamtéž 5, 91; str. 97

¹⁰⁰ Tamtéž 6, 100; str. 99

¹⁰¹ Tamtéž 6, 101; str. 99

¹⁰² KENNY, A.: *Tomáš Akvinský, OIKOYMENH*, Praha 1992, str. 46

vzdělanost.“¹⁰³ Získávání obecnin u akcidentů se děje reduktivně, můžeme vycházet z kategorií, ze subjektu, nebo z akcidentu, který je principem akcidentu.

Rod akcidentů u kategorií získáme ze způsobu bytí, protože definují-li se akcidenty abstraktně, jsou ve vlastním smyslu v rodu. Když jsme mluvili o kategoriích, zmiňovali jsme se také o kvantitě a kvalitě. Kvantita je mírou substance, a kvalita, že je dispozicí substance. Diference u nich získávají na základě rozličnosti principů jejich příčin. Příčinou vlastností jsou principy subjektu, klade se v jejich definici subjekt na místě diference.

Berou-li se konkrétně akcidenty konkrétně, pak jejich rodem subjekt. Protože v tomto případě akcidenty nahlíží na způsob složených substancí, v nichž se rodový pojem získává z látky.¹⁰⁴

Pokud je jeden akcident principem druhého, je to podobné. Uvedeme si příklad, kde principem vztahu je činnost, trpnost a kvantita. Protože vlastní principy akcidentů nejsou vždy zjevné, získáváme někdy diference akcidentů z jejich účinků. Tak např. „shlukující“ a „rozptylující“ jsou diference barvy, jejichž příčinou je hojnost nebo skrovnost světla, jež jsou příčinou různých druhů barvy.¹⁰⁵

¹⁰³ SOUSEDÍK, S. Jsoucnost a bytí. Křesťanská akademie, Praha 1992.; 6,106, str. 101

¹⁰⁴ Srov. Tamtéž 6,107-109, str. 101

¹⁰⁵ Srov. Tamtéž 6,112; str.103

ZÁVĚR

Tato práce si kladla za cíl představit teorii „společné přirozenosti“ a univerzálií Tomáše Akvinského v kontextu aristotelského myšlenkového základu na pozadí problematiky obecnin. V úvodu jsme si nastolili základní otázky, na které jsme se pokusili v rámci této práce odpovědět. Nejprve byl stanoven myšlenkový základ, z něhož Tomáš Akvinský vycházel.

Společně jsme pátrali po tom, co obsahuje „teorie esence“ v raném spise Tomáše Akvinského „De ente et essentia“, což bylo jedním z hlavních témat této práce. Prvopočátek Tomášova uvažování o esenci má základ v Aristotelových úvahách o podstatě. Ve středověku se pojem esence začal ztotožňovat s Aristotelským pojmem bytnosti (to ti én enai). Klíčovou koncepcí však byla pro Tomáše, Avicennova teorie esence „uvažované absolutně“ a „co do bytí“.

Na základě pojmu „esence uvažované absolutně“ dokladuje Tomáš status univerzálií, jakožto pojmů konstituovaných „druhými intencemi“, které vytváří činnost intelektu.

Společnou přirozenost, můžeme podle Tomáše najít v rozumové duši. Duši lze považovat za substanciální formu, jež obsahuje nepoznamenanou látku, a která nabývá své bytí pouze ve spojení s tělem. Jedná se tedy o „esenci uvažovanou co do bytí“.

Je ovšem nutné připustit, že i přes Tomášovu brilantní syntézu antického a středověkého myšlení, je v této teorii stále mnoho možností výkladu. Dokladem toho může být i Tomášova polemika Averroem, týkající se pojetí esence. Averroa totiž v určitém ohledu částečnou a celkovou formu považoval za reálně totožné, odlišené pouze co do pojmu. Averroa ani Aristoteles ale o částečné a celkové formě nikde přímo nehovoří. Rozdělení formy je z určitého pohledu výsledkem Tomášovy precizace pojmu látky a formy. Na základě pojetí esence jako „formy celku“ „a „esence uvažované absolutně“, formuluje Tomáš reálnou distinkci mezi esencí, bytím a pojmem aktu bytí, který je vlastním zdrojem jsoucnosti všech věcí.

V souvislosti s látkou a formou je v neposlední řadě důležité zmínit, jak se má esence k rodu, druhu a diferencii. Druhá esence se získává pomocí abstrakce a je přítomná v intelektu. Rod získáme odhlédnutím od formy tak, že se zaměříme na látku. U difference se naopak soustředíme na formu a odhlížíme od látky. Oproti tomu získávání obecnin u akcidentů se děje reduktivně. Můžeme vycházet z kategorií, ze subjektu, nebo z akcidentu, který je principem akcidentu.

Závěrem je třeba zdůraznit, že se Tomášova teorie esence netýká pouze metafyziky a logiky, ale také teologie, epistemologie, antropologie atd. Osobně však považuji v této práci za velice důležitou logickou a metafyzickou rovinu tohoto problému.

SEZNAM LITERATURY

Primární literatura

ARISTOTELÉS. *Metafyzika*. 2. vyd. přel. A. Kříž, nakladatelství Petr Rezek, Praha 2003. ISBN 80-86027-19-8

NĚMEC, V. *Tomášovo pojetí esence v De ente et essentia a jeho zdroje*. *Studia Neoaristotelica*, časopis pro analytickou scholastiku, TF JČU, 1/2011, str. 38-71. ISSN – 1214-8407

OWENS, J. *Common Nature: a point of comparison between Thomistic and Scotistic metaphysics*, *Mediaeval Studies*, Pontifical Institute 1957, str. 185-209. ISSN 0076-5872

SOUSEDÍK, S. *Jsoucno a bytí*. Křesťanská akademie, Praha 1992. ISBN 80-900615-8-3

Sekundární literatura

ARISTOTELÉS. *Druhé analytiky*, 1.vyd. přel. A. Kříž, Organon VI, ČSAV Praha 1962

ARISTOTELÉS: *Kategorie*, 1.vyd. přel. A. Kříž, Organon I, ČSAV Praha 1958

CARR, B. *Úvod do metafyziky*.: přel. M. Zouhar, IRIS, Bratislava 2004. ISBN 80-89018-69-6

DE LIBERA, A. *Středověká filosofie, Dějiny filosofie*, svazek 5, přel. M. Pokorný OIKOYMENH, Praha 2001. ISBN 80-7298-026-2

DVOŘÁK, P., NOVÁK, L., *Úvod do logiky aristotelské tradice*, České Budějovice 2007. ISBN 978-80-7040-959-6

GRAESER, A.: *Řecká filosofie klasického období, Dějiny filosofie*, svazek 1, přel. M. Petříček, OIKOYMENH, Praha 2000, ISBN 80-7298-019-X

GREDT, J.: *Základy aristotelsko-tomistické filosofie*, Krystal, Praha 2009, ISBN 987-80-87183-09-0

KENNY, A.: *Tomáš Akvinský*, přel. J. Hošek, J. Polívka, S. Sousedík, OIKOYMENH, Praha 1992. ISBN 80-85241-25-0

SOUSEDÍK, S. *Identitní teorie predikace*. OIKOYMENH, Praha 2006. ISBN 80-7298-192-7

SVOBODA, D. *The Logical and Metaphysical Structure of common Nature*. Filosofický ústav ČR Organon F, XVII/2010, č. 2, Praha 2010, str. 185-200. ISSN- 1335-0668

Další zdroje:

MACHULA, T., *De ente et essentia*, komentář určený k výuce, TF JČU 2010. Dostupné na: www2.tf.jcu.cz/~machula/vyuka/texts/dee.doc

HEIDER, D., *Ontologie*, TF JČU 2005. výukový materiál Dostupné na: www2.tf.jcu.cz/~heiderd/ontologie.doc

HIRSCHBERGER, J.: *Malé dějiny filosofie*, 1vyd. 1961

ABSTRAKT

Buzková, M., *Teorie společné přirozenosti a univerzálií ve spise Tomáše Akvinského „De ente et essentia“*. České Budějovice. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky. Vedoucí práce Daniel Heider.

Klíčová slova: Tomáš Akvinský, společná přirozenost, univerzálie, esence, jsoucnost, distinkce, identitní predikace, rod, druh, diference, látka, forma

Práce se zabývá teorií „společné přirozenosti“ a univerzálií ve spise Tomáše Akvinského „De ente et essentia“ v kontextu Aristotelského myšlenkového základu na pozadí problematiky obecnin. V první kapitole je vysvětlena problematika pojmu podstaty a jsoucnosti. Poté je představena Avicennova teorie esence. Avicenna uvažuje esenci dvěma způsoby: „absolutně“ a „co do bytí“.

Druhá kapitola se zaměřuje na Tomášovu teorii společné přirozenosti. Ta je koncipována ve zřetelném rámci Avicennovy teorie esence. Jedná se o obecnou esenci, která může být predikována o individuích a má bytí v duši.

ABSTRACT

Buzková, M.: *The theory of common nature and universals of Thomas Aquinas in the treatise De ente et essentia.*

Key words: Thomas Aquinas, the common nature, universals, essence, existent, distinction, identity predication, genus, species, difference, material, form

The work deals with theory of common nature and universals of Aquinas in the treatise De ente et essentia. In first part is defined conceptual foundation based on Aristotelian and Avicennian concepts of essence and existence. Avicenna defines two ways how can be essence considered. First it is absolute consideration of the essence and second the essence considered as it has being. Thomas Aquinas develops his notion of essence in a quite noticeable Avicennian framework.

In the second part are presented the theory of common nature by St. Thomas. The theory is based on the essence considered as it has being, we can found it in rational soul.